
DINSDAG

1

JANUARI

‘Hebban olla uogala nestas hagunnan hinase hic anda thu. Uuat un-
bidan uue nu.’

Vroegst bekende literaire verzuchting in het Nederlands (Oud-
Westnederfrankisch) uit de elfde eeuw, aangetroffen op een schut-
blad van een Oudengels prekenhandschrift.

(‘Alle vogels zijn begonnen met het bouwen van hun nesten, be-
halve jij en ik. Waar wachten we nog op?’)

Gemiddelde neerslag:	Ukkel 2,7 mm	De Bilt 4,3 mm
Gemiddelde maximumtemperatuur:	Ukkel 4,6 0C	De Bilt 5,1 0C
Gemiddelde minimumtemperatuur:	Ukkel -0,3 0C	De Bilt -0,1 0C
Zon:	op 8.47 uur	onder 16.37 uur
Maan:	op 21.28 uur	onder 10.20 uur

SOORTBESCHRIJVING

PAPEGAaiduiker

De Papegaaiduiker (*Fratercula arctica*) is een prehistorisch aan-doende vogel. Dat imago heeft hij te danken aan zijn buitensporig grote snavel en merkwaardige gelaat die hem ook de bijnaam Zee-papegaai hebben gegeven. Zijn witte lichaam zwarte jas en hoofd-deksel en zijn grote witte wangvlekken maken hem, in combinatie met die excentrieke snavel, tot een forse en opvallende verschijning van 28 à 34 centimeter met soms een spanwijdte van 60 centimeter. Hij is een zeer schaarse wintergast van onze kuststreken, maar hij komt nooit alleen, altijd in gezelschap. Zijn land van herkomst wordt gevormd door de rotsige kusten van de Atlantische Oceaan en de Pacific. Daar hakt het mannetje met zijn sterke snavel een tunnelvormig nest uit de zachtere delen van de steile rotskust. Daartoe ondergaat de snavel een gedaanteverandering: een nieuw en felgekleurd omhulsel met een oranje, geel en grijs streeppatroon wordt gevormd en verdwijnt weer in het najaar. Hij duikt soms vijftig meter diep op zoek naar visjes die hij gedurende de duik in zijn mond verzamelt en terug naar het nest voert. De Papegaaiduiker brengt een diep knorrend geluid voort.

Op zaterdag treft u een illustratie aan van de op de voorgaande dinsdagen beschreven soorten. De illustraties zijn afkomstig uit de Artis Bibliotheek te Amsterdam.

WOENSDAG

2

JANUARI

Het Guinness Book of Records is ontstaan uit een weddenschap in 1951. Bierbrouwer Sir Hugh Beaver, eigenaar van de Guinness-brouwerijen, vroeg zich met zijn jachtgezelschap af welke vogel het snelste vliegt, de Goudplevier of het Sneeuwhoen. Dit vormde de aanleiding tot het maken van een boek over gevestigde records. Vermelding in het boek spreekt nog altijd tot de verbeelding.

Gemiddelde neerslag:	Ukkel 2,7 mm	De Bilt 3,8 mm
Gemiddelde maximumtemperatuur:	Ukkel 5,9 0C	De Bilt 5,1 0C
Gemiddelde minimumtemperatuur:	Ukkel 0,0 0C	De Bilt -0,4 0C
Zon:	op 8.47 uur	onder 16.38uur
Maan:	op 22.38 uur	onder 10.41 uur

VOGELKENNERS EN VOGELBOEKEN

ILLUSTRATIES

De potloodtekeningen die elke zaterdag van de week in deze Vogelscheurkalender 2013 staan afgebeeld, zijn afkomstig uit de Artis Bibliotheek aan de Plantage Middenlaan in Amsterdam. Deze zoölogische schatkamer, gelegen aan de flank van Artis, bevat een onuitputtelijke hoeveelheid boeken, wetenschappelijke publicaties en illustraties. Conservator is Hans Mulder, assistent-conservator is Jip Binsbergen, de kleinzoon van Nol Binsbergen, de belangrijke ornitholoog van Zien is Kennen! De tekeningen zijn met hulp van Jip Binsbergen geselecteerd. Een toelichting geeft duidelijkheid over herkomst en maker. Er staat, eerst in hoofdletters, dan in gewoon schrift: 'Potloodtekeningen van J.G. Keulemans gediend hebbende voor de Platen der Vogels van Nederland van Prof. H. Schlegel aangekocht op de veiling van diens Bibliotheek 1884, aan deze verzameling ontbreken [...].'

Professor H. Schlegel (1804-1884) was een Duitse ornitholoog die een groot deel van zijn leven in Nederland verbleef; in 1858 werd hij directeur van het Natuurhistorisch Museum in Leiden. Zijn belangrijkste werk is het in drie delen verschenen De vogels van Nederland (1854-1858), waarvoor John Gerrard (Johannes Gerardus) Keulemans (1842-1912) de tekeningen maakte.

In 1869 verhuisde hij met zijn echtgenote naar Engeland, waar hij een van de meest gevraagde illustratoren van zijn tijd werd. De potloodtekeningen dienen als eerste aanzet tot de kleurenplaten die het vogelboek van Schlegel verrijken; ze werden later ingekleurd.

DONDERDAG

3

JANUARI

En wie hier achteloos denkt voorbij te gaan
Of omkeert op zijn schreden en blijft staan,
Hij wordt gedagvaard tot een kort geding.
Het eindeloos verdaagd verhoor vangt aan:
'Wat hebt gij met uw kinderen gedaan?'

Ida Gerhardt, 'Confrontatie', De adelaarsvarens.

Amsterdam: Athenaeum – Polak & Van Gennep, 1988

Gemiddelde neerslag:	Ukkel 2,1 mm	De Bilt 4,5 mm
Gemiddelde maximumtemperatuur:	Ukkel 4,9 0C	De Bilt 5,2 0C
Gemiddelde minimumtemperatuur:	Ukkel 0,6 0C	De Bilt -0,6 0C
Zon:	op 8.47 uur	onder 16.39 uur
Maan:	op 23.50 uur	onder 11.02 uur

ZWAAN

Een van de meest indrukwekkend geschilderde vogels is van Jan Asselijn (ca. 1610-1652). Hij maakte De bedreigde zwaan omstreeks 1650. Het doek meet 144 x 171 centimeter en verbeeldt een kolossale zwaan die klapwiekend en blazend van het nest – waarin enkele eieren te onderscheiden zijn – omhoogkomt. De oorzaak van de paniek is een hond die door het water komt aanzwemmen en het voorzien heeft op de eieren. Als je het doek nadert voel je als het ware de windvlagen die veroorzaakt worden door de woest slaande vleugels, de veren dwarrelen in het rond, de agressie spat ervan af.

Wat Asselijn ermee bedoelde uit te drukken is niet bekend, misschien alleen het contrast tussen goed (de witte zwaan) en kwaad (de zwarte hond). Latere eigenaars van het doek hebben gemeend er een expliciete betekenis aan te moeten geven door tekst aan te brengen. Bij de zwaan: 'de raadspensionaris', bij de hond: 'de vijand van de staat'. En zo verwees het schilderij postuum naar raadspensionaris Johan de Witt, die Holland verdedigde tegen Engeland.

Dit angstaanjagende schilderij is te zien in het Rijksmuseum in Amsterdam, maar het is ook onderwerp van het gedicht 'Confrontatie' van Ida Gerhardt. Zij geeft er een prachtige betekenis aan in het laatste couplet, dat aan de voorzijde is afgedrukt.

VRIJDAG

4

JANUARI

‘Steeds meer mensen beschouwen hun zieke familielid als een vogel feniks, die op verzoek door de dokter ter dood of weer tot leven kan worden gebracht.’

Midas Dekkers, ‘De feniks’, Alle beesten.

Amsterdam: Uitgeverij Contact, 2009

Gemiddelde neerslag:	Ukkel 2,2 mm	De Bilt 4,5 mm
Gemiddelde maximumtemperatuur:	Ukkel 4,4 0C	De Bilt 5,1 0C
Gemiddelde minimumtemperatuur:	Ukkel -0,1 0C	De Bilt -0,6 0C
Zon:	op 8.47 uur	onder 16.41 uur
Maan:	op 00.00 uur	onder 11.24 uur

FENIKS

Een onbeschrijflijke vogel uit Ethiopië en India, van Arabische oorsprong, zeer bont gekleurd, zo groot als een arend en zelden waargenomen. Gouden glans rond de nek, purperen verenkleed, blauw met roze staart, kuif met veren op de kop. De Romeinse senator Marnilius, vermaard om zijn buitengewone geleerdheid (die hij zonder leermeester had vergaard), gaf een gedetailleerde beschrijving en de volgende kenmerken: niemand zag het dier ooit eten, het is in Arabië aan de zonnegod gewijd, het leeft 540 jaar en op hoge leeftijd maakt het van twijgen van de wilde kaneel en wierook een nest waarop het zich te ruste legt om te sterven. Uit zijn beenderen en merg ontstaat een wormpje dat uitgroeit tot vogeljong. Het jong bewijst zijn voorganger de laatste eer en brengt het nest vervolgens naar de stad van de zon. (Variant hierop: het oude dier verbrandt op zijn nest en uit de as herrijst de nieuwgeboren Feniks.)

Plinius, aan wie al deze informatie is ontleend (*Naturalis historia*) vermeldt in een tussenzinnetje dat het misschien allemaal een verzinzel is. En zelfs van de ten tijde van keizer Claudius (47 na Chr.) tentoongestelde Feniks zegt hij dat het zonder enige twijfel een vervalsing was.

ZATERDAG

5

JANUARI

Maan laatste kwartier

‘Bij soorten, die op onze breedte overwinteren, is er ook in het winterseizoen geen stille periode, althans niet voor die soorten die deelnemen aan de trekvlagen, die door koude-inval veroorzaakt worden (de zgn. “rushes”) en er zijn maar weinig soorten, die daarvoor ongevoelig zijn.’

Drs. W.H. van Dobben, Wat vliegt daar? Volledig zakboek der vogels van Midden-Europa. Zutphen: Thieme & Cie, 1937

Gemiddelde neerslag:	Ukkel 2,2 mm	De Bilt 3,6 mm
Gemiddelde maximumtemperatuur:	Ukkel 4,6 0C	De Bilt 4,7 0C
Gemiddelde minimumtemperatuur:	Ukkel -0,3 0C	De Bilt -0,9 0C
Zon:	op 8.46 uur	onder 16.42 uur
Maan:	op 1.05 uur	onder 11.48 uur

ZONDAG

6

JANUARI

Aristophanes (446–386 v.Chr.) was een Griekse blijspeldichter. Zijn komedie *De vogels* werd voor het eerst in 414 v.Chr. in Athene opgevoerd. Het stuk gaat over vogels die een plan smeden om de heerschappij van mensen en goden over te nemen.

Gemiddelde neerslag:	Ukkel 2,2 mm	De Bilt 3,0 mm
Gemiddelde maximumtemperatuur:	Ukkel 4,8 0C	De Bilt 4,4 0C
Gemiddelde minimumtemperatuur:	Ukkel 0,5 0C	De Bilt -0,1 0C
Zon:	op 8.46 uur	onder 16.43 uur
Maan:	op 2.21 uur	onder 12.16 uur

DE VOGELS

(FRAGMENT)

Zanger, grijs en grauw van verre,
Liefste van de voogden al,
Zing met mij en kwinkeleer,
Ouwe, trouwe nachtegaal.
Komt gij, ja, ik hoorde wel,
't Zoete lied door u gebracht.
Sla het, dat het klaar en fel
Zwijmelt door de lentenacht,
Zingend uw akkoorden

Aristophanes, De vogels, vertaling E. de Waele.

Amsterdam/Antwerpen: Wereldbibliotheek, 1953

MAANDAG

7

JANUARI

De Vlaamse gaai heet tegenwoordig Gaai. Hij dankt zijn voormalige voornaam aan de overeenkomst tussen het blauw van het vleugeldekveertje en lapis lazuli, een kostbaar pigment, dat de Vlaamse schilders Jan en Hubert van Eyck zich konden permitteren dankzij hun succes.

Gemiddelde neerslag:	Ukkel 1,9 mm	De Bilt 3,0 mm
Gemiddelde maximumtemperatuur:	Ukkel 4,4 0C	De Bilt 4,5 0C
Gemiddelde minimumtemperatuur:	Ukkel 0,3 0C	De Bilt -0,7 0C
Zon:	op 8.46 uur	onder 16.44 uur
Maan:	op 3.39 uur	onder 12.51 uur

VOGELNAMEN

GAAI

Wetenschappelijke (Latijnse) vogelnamen bestaan uit twee delen, de genusnaam en de soortaanduiding. Een derde naam kan een ondersoort aanduiden. De Siberische Tjiftjaf heet *Phylloscopus collybita tristis* en komt voor in het uiterste noordoosten van Europa. Zijn West-Europese broer, kortweg de Tjiftjaf, heet *Phylloscopus collybita collybita*. Veelzeggender voor de meeste vogelaars zijn de Nederlandse namen: een bron van ergernis, maar ook van vreugde.

De Vlaamse gaai (*Garrulus glandarius*), die tegenwoordig officieel alleen maar Gaai heet, heeft tal van fraaie bij- en streeknamen. Schreeuwekster is een mooie, in het noorden wordt hij Houtekster genoemd en in het zuiden onder andere Rotzak of Hikster.

Veel lol is er bovendien te beleven aan de etymologie (dus oorsprong en geschiedenis) van de namen. Klaas J. Eigenhuis heeft daar een bewonderenswaardig boek over geschreven. Daarin lezen we dat de Gaai is terug te voeren op het Latijn *gaia/gaius*. *Gaius* was een populaire Romeinse voornaam voor een man die enthousiast (na)praat (*gaudere* = zich verheugen). Er gaan ook stemmen op om Gaai te verklaren als 'onomatopee', dat wil zeggen een klanknabootsende naam. Gorgel het woord 'gaai' flink diep achter in de keel en je krijgt een idee van het geluid van deze vogel, die behoort tot de mooiste die we in Nederland en België hebben.

DINSDAG

8

JANUARI

De etymologie van de naam Fuut gaat terug op Foet, wat gewoon 'voet' betekende. De vogel heeft sterk achterwaarts geplaatste poten, wat ook de betekenis is van het Latijnse Podiceps.

Gemiddelde neerslag:	Ukkel 2,3 mm	De Bilt 2,6 mm
Gemiddelde maximumtemperatuur:	Ukkel 4,7 0C	De Bilt 4,6 0C
Gemiddelde minimumtemperatuur:	Ukkel -0,4 0C	De Bilt -0,6 0C
Zon:	op 8.45 uur	onder 16.46 uur
Maan:	op 4.56 uur	onder 13.35 uur

SOORTBESCHRIJVING

FUUT

De Fuut (*Podiceps cristatus*), een bijzonder mooie drijsijs, is tegenwoordig een alledaagse verschijning, maar ging pas halverwege de jaren zeventig Amsterdam bewonen. Over het algemeen broedt hij in met riet omzoomde binnenwateren en hij overwintert ook aan de kust, maar heeft zich aangepast aan het stadse leven.

Daar gaat hij, laag te water gelegen, 46 à 51 centimeter lang met een spanwijdte van 59 à 73 centimeter, en een dunne gerekte hals, wit van voren, beige en zwart op rug en zijdelen. Hij is een duiker, wat wil zeggen dat hij onder water zoekt naar visjes en waterinsecten. In het voorjaar ontwikkelen zowel het mannetje als het vrouwtje indrukwekkende oorpluimen en aan de wangen fraaie bakkebaarden. Het drijvende nest is gemaakt van plantaardige materialen. Tijdens de balts richten de potentiële partners zich op uit het water en stoten de borst tegen elkaar. Het mannetje vertoont dan ook het algemene verleidingsgedrag: het aanbieden van nestmateriaal en voedsel.

Het geluid van de Fuut draagt ver, vooral in stedelijke grachten, waar de akoestiek een handje meehelpt. Het is een wat monotoon gepiep en gekwaak, maar tijdens de balts wordt een groter repertoire aangesproken. Ontroerend is het gebedel van juvenielen, een aanhoudend, helder fluitend pli-pli-pli. Ze reizen op de rug van een ouder mee.

WOENSDAG

9

JANUARI

'Als vogels scholen, zorgt dan voor hout en kolen.'

Vogelspreuk die betekent dat als de vogels in de winter verder trekken er kou op komst is.

Gemiddelde neerslag:	Ukkel 2,7 mm	De Bilt 2,2 mm
Gemiddelde maximumtemperatuur:	Ukkel 5,9 0C	De Bilt 4,5 0C
Gemiddelde minimumtemperatuur:	Ukkel 0,8 0C	De Bilt -0,5 0C
Zon:	op 8.45 uur	onder 16.47 uur
Maan:	op 6.07 uur	onder 14.31 uur

ANATOMIE

SKELET

Het borstbeen, ook wel de 'boeg' van het vogellichaam genoemd, is een cruciaal onderdeel van de anatomie van de vogel. Het borstbeen van vogels is buitengewoon groot, en bezit in de meeste gevallen de zogenaamde 'kiel' voor de aanhechting van de vliegspieren. Vogels met een hoge slagfrequentie, zoals de Kolibrie, hebben verhoudingsgewijs een forse kiel. Bij soorten die niet vliegen, zoals de Struisvogel en andere loopvogels, ontbreekt de kiel.

Wat de kiel is voor een schip, is het borstbeen voor het vliegende lichaam. Het borstbeen is vanbinnen hol, net zoals de andere botten en botjes van de vogel. Dankzij die holheid is de vogel licht, maar daarom zeker niet minder krachtig. De sterkte van de botten komt door hun ronde of ovale kokerconstructie, met binnenin kruiselings lopende verbindingsstukjes die buigen of verdraaien voorkomen. Sommige botten bevatten luchtzakjes, die als uitbreidingen van de longen zijn. Zij zorgen voor extra lichtheid. De vergelijking tussen het borstbeen en de kiel van een schip is niet verwonderlijk. Zoals een vogel door de lucht zeilt, lijkt het of er langs de hemel een schip door de wolken vaart. Kijk maar eens naar de Buizerd in volle vlucht, of naar de Ooievaar.

DONDERDAG

10

JANUARI

Na een lange periode van afwezigheid is de Kraanvogel weer terug als broedvogel in de veengebieden van Drenthe. Maar hij trekt ook in groten getale over naar noordelijker broedgebieden en is dan dikwijls goed te horen. Het grus grus (zijn Latijnse naam!) is een klanknabootsing.

Gemiddelde neerslag:	Ukkel 2,7 mm	De Bilt 2,5 mm
Gemiddelde maximumtemperatuur:	Ukkel 6,3 0C	De Bilt 4,5 0C
Gemiddelde minimumtemperatuur:	Ukkel 1,3 0C	De Bilt -0,4 0C
Zon:	op 8.44 uur	onder 16.49 uur
Maan:	op 7.08 uur	onder 15.38 uur

KRAANVOGEL

De Kraanvogel (*Grus grus*) doet het al lang goed bij de mens, of liever, als slachtoffer van de mens. Al 9000 jaar geleden maakten Chinezen fluiten van de beenderen. Bij Malaga zijn oeroude rotstekeningen gevonden en er zijn beeldjes uit de Bronstijd (3000–800 v. Chr.). De Egyptenaren verbeeldden in reliëfs hoe ze de kraanvogels vingen, fokten en als ganzen vetmestten. In een Griekse dans werden ze nagemaakt en de Romeinen aten ze op. Vanaf de zestiende eeuw raakt de Kraanvogel in zwang in emblemata, op wandtapijten en op het schilderdoek.

Op een vroege Duitse houtsnede is te zien hoe boeren de vogels met trommels van hun akkers probeerden te verjagen. Er was een handig trucje om ze te vangen. Steek een met lijm ingesmeerde papieren tuit in de grond, doe er iets lekkers in, en wacht tot de Kraanvogel toehapt. De lijm hecht zich vast om de hals en het dier ziet niets meer. Het kadaver drie dagen laten opstijven tot het 'adellijk' is en vervolgens toebereiden. Zie de receptuur van Apicius verderop in de kalender. Inmiddels is de Kraanvogel vrijwel overal een beschermde vogel.

In het Fochteloërveen lopen overwinterende broedparen rond. Met veel moeite en geduld kan men een enkele Kraanvogel onderscheiden vanuit de hoge 7-vormige uitkijktoren, maar begeeft men zich naar de noordzijde van het veen, dan zijn ze vaak op de akkers achter boerderijen goed te zien.